

Omatoimikirjaston käyttö, ikäraja

351/12.03.02/2014

KULTV 21.08.2019 § 23

Lisätiedot:

kirjastonjohtaja Piritta Numminen, puh. 050 505 6403
etunimi.sukunimi@kauniainen.fi

Omatoimikirjasto

Sivistyslautakunta on 30.08.2016 (§ 33, kirjaston laajennettu aukiolo) päättänyt, kirjaston omatoimen käyttöön otosta. Omatoimiset aukioloajat otettiin käyttöön lokakuussa 2017. Osa omatoimikirjastoista on rajoittanut käytön 15, 16 tai 18 vuotta täyttäneille. Kauniaisissa omatoimikirjaston käyttö rajattiin käyttöön oton yhteydessä 16 vuotta täyttäneille. Alle 16-vuotiaat ovat voineet käyttää omatoimikirjastoa yhdessä huoltajan kanssa.

Omatoimikirjastopalveluja on alettu kehittää kirjastopalvelujen saavutettavuuden parantamiseksi sekä tilojen käyttöasteen kasvattamiseksi. Omatoimiaukiolo lisää palvelujen saavutettavuutta aukioloaikojen lisääntymisellä. Omatoimikirjastolla tarkoitetaan kirjastoa, jonne pääsee varsinaisten aukioloaikojen ulkopuolella, mutta paikalla ei ole henkilökuntaa. Asiakkaat pääsevät sisään tunnistautumalla kirjastokortilla (tai vastaavalla) sekä pin-koodilla. Valvonta hoidetaan kulunvalvontalaitteilla sekä videovalvonnalla. Videovalvonnan avulla mm. kuvataan sisään tulijat, valvotaan alueita, sekä tallennetaan liikkeen perusteella videota. Myös valaistus ja kuulutukset yms. hoidetaan ohjausjärjestelmän avulla. Kirjaston palvaroitinjärjestelmä on suoraan yhteydessä hälytyskeskukseen.

Apulaisoikeusasiamiehelle jätetty kantelu

Apulaisoikeusasiamiehelle jätetyssä kantelussa pyydettiin tutkimaan menettelyä asiassa, joka koski yhden kaupungin lähikirjaston käytön kieltämistä alle 20-vuotiailta. Kantelun mukaan käyttö oli kielletty järjestyshäiriöihin vedoten niin sanottuna omatoimiaikana. Apulaisoikeusasiamies on saamaansa kanteluun liittyen antanut ratkaisun (6.3.2019 EOAK/328/2018), jossa on todennut, että kirjastopalvelun saamisen rajaaminen iän perustella on syrjintää.

Omatoimikirjastoja on otettu käyttöön Suomessa viime vuosina. Suurin osa Suomen omatoimikirjastoista palvelee asiakkaita osan aikaa niin, että henkilökuntaa on kirjastossa paikalla, ja vain osan aikaa omatoimisesti. Omatoiminen aukioloaika on kirjaston lisäpalvelu, johon ei aina ole katsottu pätevän samojen sääntöjen kuin niin kutsuttuun virkailija-aikaan. Osassa Suomen omatoimikirjastoista on käytössä ikärajoituksia, yleensä joko 16 tai 18 vuotta tai omatoimiseen kirjastonkäyttöön on sitouduttava erillisellä sopimuksella. Tällöin sitoumuksen alaikäisten kirjaston omatoimikäyttöön allekirjoittaa huoltaja. Suurin osa omatoimikirjastoista toimii kuitenkin niin, että mitään käyttörajoituksia ei ole.

Perustuslain 6 §:n 1 momentin mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa 2 momentin mukaan ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Perustuslain 16 §:n 2 momentin mukaan julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykijensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä. Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Yhdenvertaisuuslain 8 §:n 1 momentin mukaan ketään ei saa syrjiä iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Syrjintä on kielletty riippumatta siitä, perustuuko se henkilöä itseään vai jotakuta toista koskevaan tosiseikkaan tai oletukseen. Saman pykälän 2 momentin mukaan välittömän ja välillisen syrjinnän lisäksi tässä laissa tarkoitettua syrjintää on häirintä, kohtuullisten mukautusten epääminen sekä ohje tai käsky syrjiä. Lain 10 §:n mukaan syrjintä on välitöntä, jos jotakuta kohdellaan henkilöön liittyvän syyn perusteella epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta on kohdeltu, kohdellaan tai kohdeltaisiin vertailukelpoisessa tilanteessa. Lain 11 §:n 1 momentin mukaan erilainen kohtelu ei ole syrjintää, jos kohtelu perustuu lakiin ja sillä muutoin on hyväksyttävä tavoite ja keinot tavoitteen saavuttamiseksi ovat oikeasuhtaisia. Erilainen kohtelu on 2 momentin mukaan kuitenkin oikeutettua siinäkin tapauksessa, että kohtelun oikeuttamisperusteista ei ole säädetty, jos kohtelulla on perus- ja ihmisoikeuksien kannalta hyväksyttävä tavoite ja keinot tavoitteen saavuttamiseksi ovat oikeasuhtaisia. Tätä säännöstä ei mainitun momentin 1 kohdan mukaan kuitenkaan sovelleta, kun kyse on julkisen vallan käytöstä tai julkisen hallintotehtävän hoidosta.

Yleisistä kirjastoista annetun lain 10 §:n 1 momentin mukaan yleisen kirjaston tulee olla kaikkien käytettävissä ja saavutettavissa. Lain 13 §:n 1 momentin mukaan yleisen kirjaston käyttäjän on käyttäydyttävä kirjastossa asiallisesti. Kirjaston toiminnan häiritsemiseen ja turvallisuuden vaarantamiseen sovelletaan järjestyslakia. Lain 14 §:n mukaan kunta voi hyväksyä yleisen kirjaston käyttösäännöt, joilla edistetään kirjaston sisäistä järjestystä, turvallisuutta ja viihtyisyyttä. Käyttösäännöissä voidaan antaa määräyksiä kirjaston tilojen ja omaisuuden käytön ohella kirjastoaineiston lainaamisesta, varaamisesta, palauttamisesta ja palauttamisen määräajoista sekä lainauskiellosta, kirjaston käyttökiellosta ja maksuista.

Lain 19 §:n mukaan tässä laissa tarkoitettuun kirjaston käyttökieltoa koskevaan päätökseen saa vaatia kunnalta oikaisua siten kuin kuntalaissa säädetään.

Järjestyslain 3 §:n 1 momentin mukaan yleisen järjestyksen häiritseminen tai turvallisuuden vaarantaminen yleisellä paikalla on kielletty: 1) metelöimällä ja muulla vastaavalla tavalla; 2) toistuvilla uhkaavilla eleillä, hyökkäävillä liikkeillä, suullisesti esitetyillä uhkailuilla ja muulla vastaavalla, pelkoa herättävällä uhkaavalla käyttäytymisellä; 3) ampumalla, heittämällä esineitä tai muulla vastaavalla tavalla. Lain 16 §:n mukaan rikesakosta ainoana rangaistuksena järjestyksirikkomuksista säädetään rikesakkorikkomuksista an-

netussa laissa.

Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu

Kirjastoilla on yhteiskunnassamme tärkeä ja monipuolinen sivistystehtävä, ja niistä onkin todettu muodostuneen niin sanottu kolmas tila, fyysinen ja digitaalinen sosiaalinen areena, jossa luodaan yhteisöjä. Kirjastossa ei siten ainoastaan hankita tietoa eli käytetä ja lainata aineistoja, vaan siellä myös harrastetaan, kokoonnutaan, työskennellään ja toimitaan yhdessä. Kirjastot toteuttavat osaltaan julkiselle vallalle asetettua velvoitetta turvata jokaisen sivistyksellisiä perusoikeuksia (HE 238/2016 vp, s. 4 ja 27). Yleisten kirjastojen tulee niitä koskevan lain nojalla olla kaikkien käytettävissä ja saavutettavissa. Esimerkiksi perustuslaissa ja yhdenvertaisuuslaissa säädetty ikäsyrjinnän kielto suojaa kaikenikäisiä kirjaston asiakkaita, niin lapsia kuin varttuneempiakin. Viranomaisten on myös harkinnanvaraista etuutta koskevaa päätöstä tehdessään sovellettava syrjinnän kieltoa koskevia säännöksiä (HE 19/2014 vp, s. 66 ja 57). Nyt esillä olevassa asiassa on kyse kirjaston vapaaehtoisesta tai ylimääräisestä omatoimikirjastopalvelusta, jossa kirjasto on auki mutta siellä ei ole virkailijaa palvelemaan asiakkaita. Kirjaston käyttäjiä on tällaisenkin palvelun tarjoamisessa kohdeltava yhdenvertaisesti.

Oikeuksien ohella kirjaston käyttäjillä on toisaalta myös velvollisuuksia. He eivät esimerkiksi saa aiheuttaa häiriötä kirjaston muille käyttäjille eikä henkilökunnalle eivätkä vaarantaa kirjaston viihtyisyyttä ja turvallisuutta metelöimällä tai aiheuttamalla uhkaavia tilanteita. Kirjastoissa esiintyvään häiriökäyttäytymiseen on tapauskohtaisesti mahdollista puuttua järjestyslain nojalla. Lisäksi yleisistä kirjastoista annetun lain nojalla kunta voi hyväksyä yleisen kirjaston käyttösäännöt, joilla edistetään kirjaston sisäistä järjestystä, turvallisuutta ja viihtyisyyttä ja joilla voidaan antaa määräyksiä muun muassa kirjaston tilojen käytöstä ja kirjaston käyttökiellosta. Viimeksi mainitusta asianosaisella on oikeus hakea oikaisua.

Esillä olevassa tapauksessa kirjaston omatoimikäyttö oli yleisesti kielletty kaikilta alle 20-vuotiailta sen johdosta, että häiriökäyttäytyjiä ei ollut mahdollista tunnistaa. Kategorisuudessaan käytäntö on siten rajannut palvelun ulkopuolelle myös ne alle 20-vuotiaat, jotka kykenevät käyttäytymään kirjaston tiloissa laissa tarkoitettulla tavalla asiallisesti eivätkä siten aiheuta järjestyslain tarkoittamia järjestyshäiriöitä eivätkä toimi tavalla, joka oikeuttaisi heidän asettamisensa lain nojalla annettujen käyttösääntöjen mukaisesti kirjaston käyttökieltoon.

Yhdenvertaisuuslain välitöntä syrjintää koskevassa säännöksessä epäsuotuisalla kohtelulla viitataan sellaiseen menettelyyn, jolla menettelyn kohde asetetaan muihin nähden huonompaan asemaan. Kyse voi olla esimerkiksi rajoitusten asettamisesta vain tietyille henkilöryhmälle samoin kuin jonkin yleisesti saatavilla olevan palvelun epäämisestä tai rajoittamisesta (HE 19/2014 vp, s. 70). Esillä olevassa tapauksessa alle 20-vuotiaat henkilöt oli asetettu muita omatoimikirjastopalvelun käyttäjiä epäsuotuisampaan asemaan eli heiltä oli evätty kyseinen palvelu pelkästään iän perusteella. Kirjaston omatoimipalvelun epääminen tietyltä asiakaskunnalta yleisesti iän perusteella ei ole yhdenvertaisuuslaissa kiellettyä ikäsyrintää, mikäli ikärajasta on säädetty laissa ja sillä muutoin on hyväksyttävä tavoite ja keinot

tavoitteen saavuttamiseksi ovat oikeasuhtaisia.

Omaksuttu rajoitus on kuitenkin oikeudellisesti ja nimenomaan perusoikeutena turvattu yhdenvertaisuuden näkökulmasta altis arvostelulle. Kirjastopalvelut on yleisistä kirjastoista annetun lain perusteella nimenomaan tarkoitettu kaikille eikä minkäänlaisista ikärajoista kirjaston palveluiden saamiselle ole laissa säädetty. Kirjaston käytösäännöillä tai muilla viranomaisen omilla toimenpiteillä ei voida asettaa lakiin perustumattomia rajoituksia kirjaston käytölle. Siten yhdenvertaisuuslain näkökulmasta ei ole tarpeen enemmälti arvioida, onko nyt omaksutulla erilaisella kohtelulla muutoin ollut hyväksyttävä tavoite ja ovatko keinot tavoitteen saavuttamiseksi olleet oikeasuhtaisia.

Siten yleinen kaikkiin alle 20-vuotiaisiin henkilöihin kohdistunut kirjaston käytön rajoittaminen on ollut välitöntä syrjintää, vaikka rajoitus sinänsä onkin kohdistunut vain kirjaston ylimääräisenä pidettävään palveluun ja perustunut sellaisiin järjestyshäiriöihin, joihin on tapauskohtaisesti oikeus puuttua laissa erikseen säädettyssä järjestyksessä.

Päätelmä

Etelä-Suomen aluehallintovirastosta saadun tiedon mukaan eräs lainopillinen näkemys asiasta on se, että yhdenvertaisuutta ei loukkaa, jos omatoimea koskevilla käytösäännöissä asetetaan ehto, että alaikäisen oikeus käyttää omatoimikirjastoa on huoltajien suostumuksesta riippuvainen. Asiasta ei kuitenkaan ole oikeuden ennakkopäätöstä.

Rikosoikeudellinen vastuikäraja on Suomessa 15 vuotta. Lähtökohtaisesti alle 15-vuotias on kuitenkin velvollinen korvaamaan rikoksellaan aiheuttamansa vahingot, sillä vahingonkorvausvelvollisuudelle ei ole säädetty alaikärajaa. Omatoimikirjaston käyttöä esitetään muutettavaksi siten, että omatoimikirjasto olisi kaikkien 15 vuotta täyttäneiden käytettävissä. Koska omatoimiaikana paikalla ei ole henkilökuntaa, on kirjaston pienimpien käyttäjien osalta pohdittu ikärajan poistumista laajemmin turvallisuuskulmasta katsottuna. Alle 15-vuotiaille esitetään, näin ollen mahdollisuutta omatoimen käyttöön huoltajan kirjallisesti myöntämään lupaan perustuen. Muutos kirjaston omatoimea koskevaan ikärajakäytäntöön esitetään otettavaksi käyttöön mahdollisimman pian, heti kun kirjastossa on toteutettu muutoksen edellyttämät käytännön toimenpiteet esim. omatoimen käyttösääntöjen, omatoimijärjestelmän ja huoltajan lupakäytännön osalta.

Sivistystoimenjohtaja:

Kulttuurivaliokunta muuttaa omatoimikirjaston käytön ikärajaa niin, että omatoimikirjasto on kaikkien 15 vuotta täyttäneiden käytössä ja alle 15-vuotiaiden osalta huoltajan kirjallisesti myöntämällä luvalla. Muutos kirjaston omatoimea koskevaan ikärajakäytäntöön otetaan käyttöön mahdollisimman pian, heti kun kirjastossa on toteutettu muutoksen edellyttämät käytännön toimenpiteet esim. omatoimen käyttösääntöjen, omatoimijärjestelmän ja huoltajan lupakäytännön osalta.

Päätös:

Päätösehdotus hyväksyttiin.

